
lukács – nyugati szemmel

George Lichtheim, *Lukács*, Fontana/Collins, London, 1970, 141 lap

G Ö M Ö R I G Y Ö R G Y

Egészen a legutóbbi időkig Lukácsot többet emlegették, mint olvasták Angliában. Műveit csak a hatvanas évek elején kezdte kiadni egy kevéssé ismert kiadó (Merlin Press), s alig pár hónapja annak, hogy a könyvesboltok kirakatában megjelent legnagyobb hatású könyvének, a *Történelem és osztálytudatnak* az első angol fordítása. Ez az esemény körülbelül egybeesett a Fontana-sorozat Lukács-könyvének megjelenésével: Camus, Marcuse, Chomsky, Freud és Lévi-Strauss mellett most Lukácsról is megjelent egy rövid, népszerű, de igényes monográfia. Szerzője sem akárcsi — a német születésű, de Angliában honos Lichtheim a marxizmus és a marxista filozófia kiváló, nemzetközi tekintélyű ismerője közé tartozik.

Lichtheim nyolc fejezetben vizsgálja és méltatja Lukács munkásságát. Jóllehet a fejezetek igazodnak Lukács főbb műveinek kronológiájához, a szerző koncepciója elég tág ahhoz, hogy megengedje az időnkénti ki- és visszatekintést, az egyes problémák szélesebb körű tárgyalását. Lichtheimet elsősorban Lukács filozófiája és esztétikája érdekli, s a lukácsi pálya politikai kanyarai és zökkenői csak másodlagosan számítanak, alá vannak rendelve az egész életmű dialektikájának. Mivel jól ismeri azt a szellemi talajt, amelyből *A lélek és a formák* szerzőjének gondolkodása táplálkozott, Lichtheim viszonylag sok helyet szentel Lukács 1919 előtti fejlődésének, különösen a német filozófiával való sokrétű és bensőséges kapcsolatának. Rámutat arra, hogy Lukács kezdeti neokantiánizmusa Heidelbergben szellemtörténeti és újplatonista tartalmakkal bővült, s tanulmányai Simmel, Dilthey és Laskon keresztül a hegeli dialektikában való elmélyedéshez vezettek. Ekkoriban Lukács, a kritikus, regényelmélettel foglalkozott, s ez, mint azt évtizedekkel később megírta, „egy történelmileg megalapozott egyetemes műfajdialektika” keresésére serkentette. Bár *Die Theorie des Romans*ban Lukács már ügykezett a hegeli dialektikát bizonyos esztétikai problémákra alkalmazni, figyelemreméltó, hogy az első világháborúig semmilyen politikai szerepet nem vál-

lalt, s gondolkodására inkább hatott a polgári liberalizmust anarchista-elitista módon tagadó Georges Sorel, mint Liebknecht vagy Marx. Még 1919-ben, amikor Lukács belépett az illegális magyar kommunista pártba, s a Tanácsköztársaság egyik vezető politikai alakja lett, sem volt marxista a szó radikális szocialista-pozitivistá értelmében; nézeteit két politikailag egymással szemben álló kortás író is a „tolsztojánus etikus szocializmus” valamely különös válfajaként jellemezte.

Annál meglepőbb, hogy 1919 után a német egyetemek ritkított levegőjét szívó tudós, az etika megszállottja hirtelen politikai aktivista, s a *Történelem és osztálytudat* című esszégyűjtemény szerzője lesz. Lichtheim igen fontosnak tartja ezt a sokat vitatott (s Lukács által később részben megtagadott) könyvet, mint írja, benne Lukács „újra megragadta a marxi gondolat hegeli dimenzióit”. Azzal, hogy ebben a művében 'kritikának vetette alá Engels pozitívizmusát és materializmusát (amelyet egy helyütt 'fordított platonizmus'-ként aposztrofál), a volt közoktatásügyi népbiztos megkérdőjelezte a marxista filozófia leegyszerűsített és a tömegek számára kivonatolt-csomagolt formáját. Lichtheim szerint Lukács a „materializmus-spiritualizmus” konfliktusát az objektum-szobjektum problémájaként fogta föl, s a problémát marxi szellemben a *praxis* hangsúlyozásával igyekezett meghaladni. A kritikai elmélet eszerint csakis a forradalmi praxison át valósulhat meg, s e praxis előfeltétele a forradalmi (osztály)öntudat. Lukács itt intuitív módon visszatért a fiatal Marxhoz, aki szerint a forradalmi mozgalom célja az ember teljes önmegvalósítása és az elidegenedés (Lukácsnál „eldologiasodás”) leküzdése kell, hogy legyen. *Filozófiailag* tehát — mondja Lichtheim — Lukács alkotóbban és lényegretapintóbban értelmezte Marxot, mint Lenin.

A *Történelem és osztálytudat* dialektikája, valamint az ún. Blum-tézisek demokratizmusa évtizedekig eretnekségnek számított, s Lukács hosszan és nemegyszer megalázó módon vezekelt „bűneiért”, főképp „hegeliánus elhajlásaiért”. A sztálinizmus idején kiadott műveiről Lichtheimnek — kevés kivétellel — lesújtó a véleménye. Egyik könyvről például, ami angolul *Studies in European Realism* címen jelent meg, azt írja, hogy az itt szereplő írások többsége olyan „elképesztő banalitásokat” tartalmaz, hogy azokkal egyszerűen nem érdemes foglalkozni. Az *ész trónfosztása* című értekezést Lichtheim „bő lére eresztett vitairat”-nak tartja, amit „reménytelen elméleti zűrzavar” jellemez. Lukács például képtelen elfogadható választ adni arra a kérdésre, a burzsoá kultúra általános válsága idején miért éppen *Németországban* győzött az irracionálizmus, az osztályviszonyokon túl és kívül milyen mértékben járultak ehhez hozzá a nemzeti és vallási tudat változásai. Lichtheim megjegyzi, Lukács különösen igazságtalan Nietzschevel szemben, s ezzel kapcsolatban teszi azt az igen találó észrevételt, hogy úgy tűnik, mintha „a vallás dimenziója” egyszerűen nem létezne Lukács számára.

Igaz, Lichtheim még a sztálinista korszakban is (bár Lukács moszkvai tartózkodása idején alig) talál olyan Lukács-tanulmányt, amelyről ha nem is egyetértéssel, de bizonyos elismeréssel beszélhet. Ilyenek a Thomas Mann-tanulmányok, valamint a „Goethe és kora”. Arra viszont itt is rámutat, hogy Lukács elméleti kategóriái (pl. racionalizmus, irracionálizmus) túlegyszerűsítettek, s például Goethét nem lehet teljesen szembeállítani a romantikával, elfeledkezve Goethe „spirituális panteizmusáról”, továbbá nem fair azt a Hegelt, aki művészet, vallás és filozófia megbont-

hatatlan egységét vallotta, egyértelműen „racionalista” gondolkodónak beállítani. Ezek a problémák újra felbukkannak a könyv utolsó fejezetében, az *Esztétika* tárgyalásakor. Lichtheim szerint Lukács *Esztétikája* nem lép túl a közép-európai szellemi hagyomány keretein (Caudwellen kívül nem esik szó angol vagy amerikai esztétikáról vagy filozófusokról), sok benne az inkább antropológiai, mint esztétikai anyag, s a művészetek közül egyedül a szépirodalommal, azon belül is csak a prózával foglalkozik tüzetesebben. Ugyanakkor kiemeli annak a jelentőségét, hogy Lukács a maga hegelianus marxista módján újjáértelmezi a „tükröződés” lényegbevágó kategóriáját. Eszerint a művészet nem csupán a külvilág tényeit tükrözi, hanem az emberi tapasztalatban felhalmozódott tények és élmények lényegét: a művészet nemcsak visszatükröz, hanem egyszermind újjáalkot, formákat és értékeket teremt. George Lichtheim szerint, ha ezt elismerjük, közel járunk az objektív idealizmus álláspontjához. Vagyis bár ezt Lukács sajátos terminológiája leplezi, alapjában véve közelebb áll Hegelhez, mint bárki máséhoz, bármilyen más marxista vagy nem-marxista filozófushoz. Ezt a megállapítást mi is igaznak hisszük — Lukácsnak, amikor történelmileg nyugodtabb viszonyok között nyilváníthatta véleményét, mindig fontosabb volt a lét „realitásánál” annak dialektikája, a társadalom ideiglenes céljainál az ember teljességre törő eszmeisége, a totalitást mindig a totalitáriánus partikularitás fölé helyezte. Lichtheim művelt, okos és informatív könyvéből talán csak egy lényeges mozzanat, a lukácsi belső konfliktus felismerése és elemzése hiányzik, a huszadik század politikai mozgalmában részt vállaló filozófus tragikumának a megértése. Mert bár Lukácsnak békés és termékeny öregkor adatott meg, egyéni létének díszletei nem feledtethetik a híd szerepebe feszült ember vergődését. Lukács két korszak, s talán két világrend között vert hidat, vállalva a gyakori megalkuvást bizonyos lényeges igazságok átmentése érdekében, az amorális cselekvést egy történelmileg igazolhatónak vélt moralitás érdekében; bárhogy is nézzük, Lukács a német filozófia csúcsai és a kelet-európai marxizmus most születő vulkánkúpjai között volt eleven híd, kapocs, s legjobb művei ez európai szellemiség folytonosságát és fejlődését szolgálják, eredeti rendeltetésüktől függetlenül.